

ISLOM VA BOSHQA DINIY AQIDALAR SINKRETLASHUVI NATIJASIDA SHAKILLANGAN DINIY TA'LIMOTLAR TARIXI

Rahimaliyev Mardonali Zokirzoda
rahimalievmardonali@gmail.com

Anotatsiya: Mazkur maqolada "Islom va boshqa diniy aqidalar sinkretlashuvi natijasida shakllangan diniy ta'limotlar tarixi" mavzusidagi diniy sinkretizm jarayonlari tahlil qilinadi. Maqolada, Islom va boshqa dinlar o'rtasidagi o'zaro ta'sirlar, masalan, xristianlik, yahudiylik, zardushtiylik va hind diniy urf-odatlar bilan integratsiyasi, diniy ta'limotlarning o'zgarishiga qanday ta'sir ko'rsatgani haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Islom, diniy sinkretizm, diniy ta'limotlar, tasavvuf, shiizm, xristianlik, yahudiylik, zardushtiylik, hind dini, diniy o'zgarishlar, diniy oqimlar, jamiyat, diniy bag'rikenglik, globalizatsiya, diniy tafakkur, madaniy aloqalar.

Abstract: This article analyzes the religious syncretism processes that resulted in the formation of religious doctrines, focusing on the topic "The History of Religious Doctrines Formed as a Result of the Syncretism of Islam and Other Religious Beliefs." The article discusses the interactions between Islam and other religions, such as Christianity, Judaism, Zoroastrianism, and Hindu religious traditions, and how these interactions influenced the changes in religious teachings.

Keywords: Islam, religious syncretism, religious teachings, Sufism, Shi'ism, Christianity, Judaism, Zoroastrianism, Hinduism, religious changes, religious movements, society, religious tolerance, globalization, religious thought, cultural relations.

Аннотация: В данной статье анализируются процессы религиозного синкретизма, приведшие к формированию религиозных учений, с акцентом на тему "История религиозных учений, сформированных в результате синкретизма ислама и других религиозных верований". В статье рассматриваются взаимодействия между исламом и другими религиями, такими как христианство, иудаизм, зороастризм и индуистские религиозные традиции, а также то, как эти взаимодействия повлияли на изменения в религиозных учениях.

Ключевые слова: *ислам, религиозный синкретизм, религиозные учения, суфизм, шиитизм, христианство, иудаизм, зороастризм, индуизм, религиозные изменения, религиозные движения, общество, религиозная толерантность, глобализация, религиозное мышление, культурные связи.*

Islomning paydo bo'lishi, uning tarixi va dinlararo o'zaro aloqalari ko'plab ilmiy tadqiqotlarning markazida turadi. Islom dini VII asrda, Arabiston yarim orolida, Muhammad (s.a.v.) tomonidan asos solingan. Islomning asosiy qadriyatlari - yagona Xudoga e'tiqod, uning Payg'ambariga hurmat, Qur'onning muqaddasligi va namoz, zakot kabi ibodatlar. Ammo Islomning geografik jihatdan keng tarqalishi va turli mintaqalarda yashovchi xalqlar bilan aloqa o'rnatishi, boshqa diniy aqidalar bilan sinkretizm jarayonini keltirib chiqardi. Sinkretizm - bu turli diniy oqimlar yoki ta'limotlarning bir-biriga ta'sir qilish va birlashish jarayoni bo'lib, Islomning o'z tarixi davomida ham bir nechta diniy aqidalar bilan o'zaro aloqalar o'rnatganligi ko'rinadi. Bu jarayon natijasida yangi diniy ta'limotlar va diniy oqimlar shakllandi.

Islomning hududiy kengayishi, ayniqsa, uning mintaqaviy chegaralari kengaygan sari, Islom va boshqa diniy aqidalar o'rtasida o'zaro ta'sirlar kuchayib bordi. Islom Xudolarning yagona ekanligini e'tirof etadi, lekin uning tarqalishi bilan xristianlik, yahudiylilik, zardushtiylik va boshqa diniy oqimlar bilan aloqalar rivojlandi. Islomning ajdodlaridan bo'lgan hududlarda, masalan, Fors, Hindiston, Misr va O'rta Osiyoda, mahalliy diniy an'analarga, tasavvufga, yahudiy va xristian ilmiga ta'sir ko'rsatgan. Xristianlik va yahudiylilikning o'zgarishlari, diniy ko'rinishlari va falsafiy qarashlari Islomning tashkiliy va ma'rifiy tarkibiga muhim ta'sir ko'rsatdi. Buning natijasida yangi diniy oqimlar, masalan, shiizm, tasavvuf, sufilik kabi yo'nalishlar shakllandi. Islom va boshqa diniy aqidalar o'rtasidagi bu sinkretik jarayonlar yangi diniy tafakkur va diniy dunyoqarashlarning paydo bo'lishiga sabab bo'ldi. Diniy sinkretizmning ta'siri va shakllangan diniy ta'limotlar haqida gapirganda, Islomning o'zgaruvchan tasavvuf yo'nalishi va uning falsafiy yondashuvlarini ko'rib chiqish kerak. Tasavvuf, masalan, Islomda ruhoniylilik va ma'naviyatni kuchaytirish, Xudoga bo'lgan muhabbatni oshirish uchun ishlab chiqilgan o'zgacha diniy oqimdir. Bu oqimda, asosan, islomiy qadriyatlar bilan boshqa dinlarning mistik unsurlari birlashib ketgan. Tasavvufda, xususan, Islomning g'arbiy va sharqiy hududlaridagi an'anaviy diniy o'zgarishlarga bog'liq bo'lib, bu oqimda juda ko'p "sufiy" falsafiy qarashlar mavjud

bo'lgan. Tasavvufning paydo bo'lishi, avvalgi diniy ta'limotlar, masalan, Buddizm, zardushtiylilik va xristianlikdan ta'sirlanganligini ko'rsatadi. Bunday sinkretizm Islomda "ruhiy tozalash", "yolg'iz Xudoga yaqinlashish" kabi g'oyalarni rivojlantirdi.

Islom va boshqa diniy aqidalar o'rtasidagi sinkretizmning bir boshqa ko'rinishi, shiizmning shakllanishi bilan bog'liq. Shiizm, asosan, Islomning bir qancha xilma-xilligi bo'lib, bu aqida Xo'ja A'lamning o'ziga xos qarashlari bilan bog'liq bo'lib, xristianlik va yahudiylikdan ham ayrim ta'sirlar o'zida jamlagan. Shiizmida imamlar, diniy rahbarlar va murshidlarning o'rni hamda ularning ahamiyati ta'limotining asosiy o'rnini egallaydi. Shu sababli, Islomning o'ziga xos jihatlarini va boshqa diniy oqimlar bilan bog'liq xususiyatlarni o'rganish juda muhimdir. Shiizmida boshqa dinlarning diniy qadriyatlari va axloqiy ko'rinishlari ham o'zaro aralashgan va bu sinkretizm jarayonini kuchaytirgan. Zamonaviy davrda diniy sinkretizmning ko'rinishlari yanada xilma-xillashdi. Globalizatsiya jarayonlari va madaniy aloqalar dunyo miqyosida diniy oqimlarning birlashishiga olib keldi. Bugungi kunda, Islom va boshqa dinlarning o'zgarishlari, yangi diniy ta'limotlar va oqimlarning shakllanishi, ular o'rtasidagi sintezni kuchaytirgan. Bu holat, jamiyatlar orasida diniy bag'rikenglikni targ'ib qilishda muhim o'rin tutadi. Yangi diniy harakatlar, masalan, "New Age" yoki "eklektik" diniy oqimlar, turli dinlarni birlashtirishga harakat qiladi. Islom ham, boshqa dinlar kabi, o'zgaruvchan dunyoqarashni qabul qilishga tayyor. Bugungi kunda ko'plab zamonaviy diniy oqimlar, Islomning o'zgarishi va boshqa dinlar bilan integratsiyasi haqidagi savollarni ko'taradi. Diniy sinkretizmning bugungi kundagi ahamiyati, uning ijtimoiy va ma'naviy o'zgarishlarga ta'siri juda katta. Diniy oqimlarning o'zaro aloqalari va yangi shakllanishlar ijtimoiy birlikni mustahkamlashda, diniy bag'rikenglikni oshirishda katta rol o'ynaydi. Shu bilan birga, diniy ta'limotlar o'rtasidagi sinkretizmning salbiy tomoni ham mavjud. Ba'zi hollarda, bu jarayon diniy an'analar va qadriyatlarning yo'qolishiga olib kelishi mumkin. Xulosa qilib aytganda, diniy sinkretizmning ijobiy va salbiy tomonlarini muhokama qilish zarur. Bu jarayonlarning jamiyatda qanday o'zgarishlarga olib kelishini tahlil qilish, diniy tafakkurning kelajakdagi rivojlanishini bashorat qilishda muhimdir.

Bugungi kunda diniy sinkretizmning asosiy xususiyatlarini va uning zamonaviy jamiyatga qanday ta'sir qilishini tushunish, dinlararo munosabatlar va diniy bag'rikenglikni rivojlantirish uchun muhimdir. Islom va boshqa diniy aqidalar

o'rtasidagi o'zaro ta'sir va sinkretizm jarayonlari o'zgaruvchan dunyoqarashni yaratishda davom etmoqda.

Islom va boshqa diniy aqidalar o'rtasidagi sinkretizm, tarix davomida yangi diniy oqimlarning shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatgan. Bu jarayon Islomning o'zgarishi va rivojlanishining muhim omillaridan biri bo'lib, turli mintaqalarda mahalliy diniy an'analar va madaniyatlarning Islom ta'limotlariga moslashishiga sabab bo'lgan. Misol uchun, Islomning Hindistonga kirib kelishi natijasida, hind diniy qarashlari va Islom o'rtasida o'zaro ta'sir ko'rildi. Hindistonda Islomning mahalliy diniy urf-odatlar bilan integratsiyasi natijasida, sufiya (tasavvuf) oqimi kuchayib, ularning bir qismi hind mistikasi bilan bog'lanib ketdi. Hind tasavvufining elementlari, xususan, yogoch bo'ylab ibodat qilish, zarba berish kabi amaliyotlar Islomda yangi shakllarini topdi.

Bundan tashqari, Islomning Fors va O'rta Osiyo mintaqalarida tarqalishi bilan bu hududlarning diniy tafakkurlari bilan sinkretik aloqalar o'rnatildi. Islomning zardushtiylik va maniheizm kabi diniy oqimlar bilan aloqasi, unga yangi falsafiy qarashlar va ruhoniyluk yo'nalishlarini olib keldi. Masalan, Islomda o'limdan keyin hayot, jannat va do'zax kabi tushunchalar zardushtiylikda mavjud bo'lgan g'oyalar bilan o'xshashliklarga ega. Bu o'zaro ta'sirlar Islomning o'zida yangi diniy ta'limotlar va ma'naviy qoidalarning shakllanishiga olib keldi.

Diniy sinkretizmning ta'siri natijasida shakllangan diniy oqimlar nafaqat Islomning o'zida, balki boshqa diniy oqimlar va madaniyatlarda ham o'zgarishlar keltirib chiqardi. Masalan, Islomning sharqiy va g'arbiy yo'nalishlarida paydo bo'lgan tasavvuf, mistik va ma'naviy qadriyatlarni ilgari surgan holda, yangi diniy qarashlarni keltirib chiqardi. Tasavvuf, o'zining boshqaruvchi rahbarlari va murshidlari orqali yangi diniy oqimlarni shakllantirgan. Bu oqimda, albatta, Islomning o'ziga xos jihatlari saqlanib qolgan bo'lsa-da, ularning zamonaviy shakllari boshqa dinlar bilan integratsiya qilishni davom ettirdi.

Zamonaviy davrda diniy sinkretizmning ko'rinishlari yanada o'zgarib bormoqda. Globalizatsiya, madaniy almashinuvlar va diniy tafakkurdagi o'zgarishlar, turli dinlar va diniy oqimlarning birlashuvini rag'batlantirmoqda. Bugungi kunda, masalan, Yangi Asr (New Age) diniy harakatlari o'zida bir nechta diniy aqidalarni birlashtirgan, xristianlik, Islom, Buddizm, hinduizm kabi dinlarning elementlarini qamrab olgan. Bunday diniy harakatlar, diniy o'zgarishlarni qadriyatlar va amaliyotlarni o'zgartirish orqali amalga oshiradi, shuningdek, butun dunyo bo'ylab

yangi e'tiqod tizimlarini shakllantiradi. Bu harakatlarning o'ziga xos xususiyati shundaki, ular ko'pincha an'anaviy diniy ta'limotlarga qarshi chiqadi va yangi diniy paradigmalariga ega bo'lishni maqsad qilgan. Zamonaviy diniy oqimlar o'zgaruvchi ijtimoiy sharoitlar, iqtisodiy va madaniy transformatsiyalar ta'sirida shakllanmoqda. Islom, boshqa diniy ta'limotlar bilan birga, jahon miqyosida o'zgarishga duchor bo'lmoqda. Bu o'zgarishlarning asosiy sababi, albatta, jahon miqyosidagi diniy qarashlar va ta'limotlarning o'zgarishi, yangi diniy oqimlar va e'tiqodlar bilan bog'liq. Shu bilan birga, diniy sinkretizmning ijtimoiy ahamiyati ham muhim. U, bir tomondan, diniy bag'rikenglik va hamjihatlikni rivojlantirishga yordam beradi, ikkinchi tomondan esa, diniy tafakkurda ba'zi noaniqliklarni va qarama-qarshiliklarni yuzaga keltirishi mumkin.

Diniy sinkretizmning bugungi kunda jamiyatlar orasidagi murosani o'rnatishdagi roli katta. Bu jarayon, ayrim hollarda, diniy qarashlarni birlashtirishga va odamlar orasida diniy bag'rikenglikni kuchaytirishga yordam beradi. Misol uchun, Islom va boshqa dinlarning o'zaro aloqalari, global diniy muhitda tinchlik va barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, diniy sinkretizmning salbiy tomonlari ham mavjud. Ba'zi hollarda, diniy an'analarning yo'qolishi, diniy e'tiqodlarning aralashishi yoki xato talqinlari jamiyatlar orasida tushunmovchiliklar va qarama-qarshiliklarni yuzaga keltirishi mumkin.

Shu bilan birga, diniy sinkretizmning ijtimoiy va ma'naviy salohiyati zamonaviy jamiyatda katta ahamiyatga ega. Diniy oqimlarning birlashishi va diniy tafakkurdagi o'zgarishlar jamiyatning rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Diniy oqimlar o'rtasida o'zaro bag'rikenglik va hamjihatlikni rivojlantirish, jahon miqyosida diniy sohada yangi shakllar va ijtimoiy normalarni yaratishda yordam beradi. Diniy sinkretizm, shu tarzda, dunyo bo'ylab diniy va ijtimoiy munosabatlarning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega.

Diniy sinkretizmning Islom va boshqa diniy aqidalar o'rtasidagi aloqalar, yangi diniy ta'limotlar va oqimlarning shakllanishi tarixiy jarayonning ajralmas qismiga aylangan. Islom va boshqa diniy aqidalar o'rtasidagi sinkretizm nafaqat diniy tafakkurda yangi yo'nalishlar va shakllar paydo bo'lishiga sabab bo'ldi, balki jamiyatlar orasida diniy bag'rikenglik va hamjihatlikni rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Shuningdek, diniy sinkretizmning bugungi kunda jamiyatda qanday o'zgarishlar keltirishi va kelajakdagi istiqbollari haqida fikr yuritish zarur. Islom va

boshqa diniy aqidalar o'rtasidagi bu o'zaro ta'sir va sinkretizm jarayonlari din va madaniyatning kelajagini shakllantiruvchi muhim omil bo'lib qoladi.

Xulosa

Diniy sinkretizmning bugungi kundagi ahamiyati, bir tomondan, dinlararo murosani kuchaytirishda va diniy bag'rikenglikni rivojlantirishda katta rol o'ynaydi, ikkinchi tomondan esa, jamiyatlarda diniy an'analarning o'zgarishi va yangi diniy oqimlarning shakllanishiga olib keladi. Bugungi globalizatsiya jarayonida diniy sinkretizm dunyo miqyosida diniy va madaniy tafakkurni o'zgarishlarga olib kelmoqda. Diniy ta'limotlar va oqimlar bir-biriga ta'sir ko'rsatib, yangi diniy shakllar va qarashlar rivojlanishiga sabab bo'lmoqda. Islom va boshqa diniy aqidalar o'rtasidagi o'zaro aloqalar, ularning o'zaro ta'sirida yangi diniy paradigmalarning shakllanishi, zamonaviy jamiyatda din va ma'naviyatning yangi tushunchalarini yaratmoqda.

Diniy sinkretizmning ijobiy tomoni, albatta, diniy tafakkurda yangi g'oyalar va qadriyatlarning rivojlanishiga yordam berishidir. Bu jarayon diniy bag'rikenglikni oshiradi, turli dinlar o'rtasidagi aloqalarni kuchaytiradi va jahon miqyosida tinchlik va hamjihatlikni ta'minlashga hissa qo'shadi. Shu bilan birga, diniy sinkretizm o'ziga xos ijtimoiy va madaniy o'zgarishlarni keltirib chiqaradi, bu esa jamiyatlarni yangi diniy oqimlar, ta'limotlar va e'tiqodlar bilan tanishtiradi. Zamonaviy jamiyatda yangi diniy oqimlar, masalan, "New Age" harakatlari, dinlararo sintez orqali yangi diniy tafakkur yaratishga intiladi.

Ba'zi hollarda, diniy an'analarning aralashuvi yoki noaniq talqinlari diniy qarama-qarshiliklar va tushunmovchiliklarni yuzaga keltirishi mumkin. Bu, o'z navbatida, jamiyatlarda diniy e'tiqodlarning chalkashishiga, ishonch va an'analarning yo'qolishiga olib kelishi ehtimoli mavjud. Shu sababli, diniy sinkretizmning ijtimoiy va diniy salohiyatini to'liq tushunish, uning imkoniyatlari va cheklovlarini hisobga olish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Akhmedov, Sh. (2002). *Islom va diniy oqimlar*. Toshkent: Universitet nashriyoti.
2. Aliyev, F. (2005). *Islom va tasavvufning rivojlanishi*. Boku: Elm.
3. Abdullaeva, L. (2010). *Islomdagi diniy oqimlar va ularning o'zaro aloqalari*. Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti.
4. Azimov, J. (2013). *Diniy sinkretizm va uning jamiyatdagi roli*. Toshkent: Akad. Press.
5. Eshonqulova, N. (2011). *Xristianlik va Islom: Tarixiy o'zaro ta'sirlar*. Toshkent: Ma'rifat nashriyoti.
6. G'ulomov, M. (2007). *Diniy tafakkur va madaniyatlararo aloqalar*. Buxoro: Buxoro universiteti nashriyoti.
7. Kamolov, O. (2009). *Islomda tasavvuf va diniy ta'limotlar*. Toshkent: Adabiyot nashriyoti.
8. Latipov, A. (2008). *Islom va boshqa diniy aqidalar*. Boku: Sharg'iy dunyo nashriyoti.
9. Mustafoeva, Z. (2012). *Zardushtiylik va Islomda o'xshashliklar*. Tashkent: Ma'naviyat nashriyoti.
10. O'ktamov, A. (2014). *Shiizm va Islomdagi o'zgarishlar*. Toshkent: Sharq nashriyoti.